

לְכֻלָּם בְּשֵׁם יְקָרָא': מליצות נבואיות הרומזות לשמות ידועים במקרא

הרב בנימין רוזנצוויג, רמת השרון; בן מבוא חורון

8. בְּנֵי רְבַעִים = בן ירבעם.	הקדמה
9. חרפת נבל	1. מפלת סנחריב 'קיום מדן'
10. מְלִכֵי צָדֵק מְלֹךְ עִיר הַצָּדֵק	2. עִמְק עֶכּוֹר לְפֶתַח תְּקוּהָ
11. הַגִּפְּוֹן נִכְרִיָּה בְּנַחַל שָׂרָק	3. יוֹכֵל בֶּן שְׁלֹמֹהוּ
12. יש שכר	4. שירת דבורה ויהונדב בן רכב
13. האמינו ותאמנו	5. העמידה שנדרשה בברית-שקר
14. אִישׁ מְדוֹן	וההתכחשות לברית אמת
15. מתניה-צדקיהו בספר יחזקאל	6. הַגְּבִירוֹת: עֲזוּבָה וְחֶפְצֵי-בָהּ
16. יְהוֹנָתָן בֶּן גֵּרְשָׁם	7. 'ער וענה' = ער ואונן

ממני, הצעיר מן בְּנֵי הַיּוֹנָה,
אשר טופח וגדל תחת כְּנָפֵי יוֹנָה,
בקהילת קודש מבוא-חורון העיר הַיּוֹנָה,
במצודתו של רבינו הרב יונה,
ואשר מזה ימים רבים הפליג משם אָנָּה וְאָנָּה,
ואולי נדמה כי שֶׁלַח אֶת הַיּוֹנָה,
אך מפרודות שזרע בי נפשי מאנה
להיפרד, וקוראת "מי יתן לי אֶבְרָם כַּיּוֹנָה".
כי זאת לדעת, אין כרבינו יונה,
בקי בכ"ד והם לו מעונה,
ואף אם לא אדמה לו כאן בטיב הטענה,
ואין היא נשמעת כְּדָבָר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עֲבָדוֹ יוֹנָה,
בכל זאת אמרתי: כְּסוֹס עֲגוּר כֵּן אֲצַפְצֹף אֶהְיֶה כַּיּוֹנָה.
למורינו ורבינו הרב יונה דברת, אשר לימדני אהבת התנ"ך
והקשבה לו,
לרגל בואו בגבורות
מנחה היא שלוחה מתלמידך כבנך - בְּנִיּוֹם.

הקדמה

בספר הכוזרי (מאמר ב אות סח והלאה) מתאונן החבר על אובדן היכולת המלאה שלנו - בגלות - להבין אל-נכון את דברי הנבואה: "מצא אותה - את לשון הקודש הנבואית - מה שמצא נושאייה, נתדלדלה בדלותם וצרה במיעוטם". לאמור: איבדנו בגלות את הכישרון לדלות מדברי הנבואה את מלוא משמעותם, מפני ששפת הנבואה אינה שפתנו, ואין אנו בקיאים דיינו בכוונות הרמוזות בכפלי המליצה שלה.

כעת מששבנו לארץ, ושכנו לדבר בשפת עבר ולהגות בדברי הנבואה באופן ישיר, אני חש כי מוטל עלינו עד כמה שידנו מגעת לשחזר את מלוא כוונת הנביאים גם באותם עניינים שאינם קשורים לתוכן עצמו, אלא לבחירת המליצה של כל נבואה ונבואה. לנסות לשחזר מה הייתה הכוונה הנסתרת של הנביא בכך שהשתמש דווקא במליצה זו, דווקא במילים אלו.

במאמר זה אנסה לפרוש את היריעה על עיקרון מסוים בתחום השחזור הזה, שנדמה לי שנחשף כאן - באופן שיטתי - לראשונה: נראה כי פעמים רבות בוחרת הנבואה מליצות שיש בהן כדי להזכיר לנו שמות של אנשים או מקומות ידועים מן המקרא. האישים והמקומות שנרמזים, והסיפורים אליהם הם קשורים, עשויים לשפוך אור נוסף על טענת הנביא, או לחדד אותה חידוד משמעותי.

התחום הזה הינו קטן ביחס לתפקיד השחזור הגדול שמוטל על שכמנו. על דברי הנבואה ומליצותיהם נאמר: "הָלוֹא כֹה דִבְרֵי כָאֵשׁ נֶאֱמַר ה' וְכִפְטִישׁ יִפְצֹץ סֶלַע (ירמיהו כג, ט), מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות - אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים" (סנהדרין דף לד עמוד א). מקצוע זה הנחשף פה ייתכן שהוא עומד בירכתי הלימוד. ייתכן ואיננו גופי תורה. אבל הוא חביב, מפני שהוא סולל דרך חדשה להקשיב לדברי הנבואה, ולשאוב עוד לשד חיים ממעיין בלתי נדלה זה של דברי א-להים חיים.

ראוי היה אולי לערוך את הדברים כאן על פי סדר ספרי התנ"ך ופרקיהם, ועוד חזון למועד בע"ה, אבל בחרתי להציע את ט"ז הפרקים דלהלן במסגרת ראשונית זו לפי הסדר שהתחדשו לי, בבחינת "לְשׁוֹם לָחֵם חֵם בְּיוֹם הַלֶּקְחוֹ" (שמ"א כא, ז).

1. מפלת סנחריב 'כְּיוֹם מְדִינָה'

ישעיהו הנביא, צופה בחזונו את מפלת אשור סביב ירושלים. על אף החיל העצום בו מלווה סנחריב, מאה שמונים וחמישה אלף, מנבא ישעיהו על הצלתה של ירושלים מידו. בעיני קודשו, המפלה הזו נדמית כמפלתה של מדין מול אנשי גדעון בן יואש מימי השופטים. הוא רומז על כך פעמיים: בפרק ט פסוק ג הוא אומר: "כִּי אַתָּה עַל סֶבְלוֹ וְאַתָּה מִטָּה שְׁכָמוֹ שְׁכָמוֹ שְׁכָמוֹ בּוֹ הַחַתָּתָּ כְּיוֹם מְדִינָה" ובפרק י פסוק כו הוא שב לדימוי זה: "וְעוֹרָר עָלָיו ה' צָ-בָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מְדִינָה בְּצוֹר עוֹרֵב". צור-עורב הוא המקום בו הרגו אנשי אפרים בשליחותו של גדעון את עורב, אחד

לְכֶלֶם בְּשֵׁם יְקֹרָא: מליצות נבואיות הרומזות לשמות ידועים במקרא • 117

משני שרי מדין, כאמור: "וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי שָׂרֵי מְדִיָּן אֶת עַרְב וְאֶת זָאב וַיַּהַרְגוּ אֶת עֹרֵב
בְּצוּר עֹרֵב" (שופטים ז, כה).

ייתכן שנקודת הדמיון בין שתי המפללות היא נצחון המעטים מול הרבים, ששזר את שתייהן יחד. עוד אפשר, שישעיהו צופה את היעלמותה של ממלכת אשור מן המפה הבינלאומית בסמיכות למפלתה, כשם שהמדיינים **אינם מופיעים עוד כעם** בתנ"ך אחרי מפלתם לפני גדעון.

המעניין הוא שבהמשך הנבואה נרמז שמם של גדעון ונערו כביכול מבלי משים בדברי ישעיהו. שבעה פסוקים אחרי האזכרה המפורשת של מלחמת מדין, מופיעה הנבואה על מפלת האשורים על ידי ה' בלשון זו: "הֲנֵה הָאָדוֹן ה' צָ-כָאוֹת מְסַעֵף **פְּאָרָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמִי הַקּוֹמָה גְדוּעִים וְהַגְּבֵהִים יִשְׁפְּלוּ**" (מְסַעֵף פְּאָרָה בְּמַעֲרָצָה = כורת ענף בגרון). כזכור שמו של נער גדעון הוא **פורה** (שופטים פרק ז, י: "וַיֵּאָם יְרָא אֶתָּה לְרַדֵּת רַד אֶתָּה וַפְּרָה נַעֲרֶךָ אֶל הַמַּחֲנֶה"). הלשון **פְּאָרָה** רומזת איפוא לנער **פורה**, והלשון **גְדוּעִים** רומזת **לגדעון**. יש בכך טעם לשינוי הניקוד של מילת פְּאָרָה, שעל פי פסוק ביחזקאל הייתה צריכה האות פ' שבה להינקד בחולם: "וַתִּתְאַרְכְּנָה **פְּאָרְתָיו מִמִּים רַבִּים בְּשִׁלְחוֹ**" (יחזקאל לא, ה), והיא מנוקדת כאן בקובוץ כדי לרמז על נערו של גדעון. גדעון ונערו עומדים מול עיניו של ישעיהו בדברו על מפלת אשור, והוא רומז להם בסגנון מליצותו.

סיפורו של גדעון בספר שופטים פותח בשליחות של מלאך ה' אל תחת האלה שבחצר יואש אבי העזרי, אביו של גדעון. הוא שולח את גדעון להושיע את ישראל מכף מדין. כאשר מלאך ה' נעלם מעיניו של גדעון אחרי השיחה עימו, וגדעון מבין שהוא ראה מלאך, הוא נבהל, אך ה' מרגיע אותו ומבטיח לו כי שלום לו. גדעון בונה מזבח לה' כהודאה על הבטחת השלום, והמזבח נקרא בשם בהשראת בשורת הרגעה זו:

"וַיִּרְא גְדַעוֹן כִּי מְלָאֲךָ ה' הוּא, וַיֹּאמֶר גְדַעוֹן אֶהְיֶה ה' אֱלוֹקִים כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי מְלָאֲךָ
ה' פְּנִים אֶל פְּנִים: וַיֹּאמֶר לוֹ ה' **שְׁלוֹם לָךְ** אֶל תִּירָא לֹא תָמוּת: וַיִּכֶן שָׁם גְדַעוֹן מִזְבֵּחַ
לֵה' וַיִּקְרָא לוֹ ה' **שְׁלוֹם** עַד הַיּוֹם הַזֶּה עוֹדְנָו בְּעַפְרַת אָבִי הָעֶזְרִי" (שופטים פרק ו, כב-כד).

השם ה' **שְׁלוֹם** - בחולם הל' - הוא נדיר במקרא (להבדיל משָׁלֵם שהוא שם נפוץ). הפעם הנוספת היחידה ששלום מופיע כשם הינה בפרשייה המדוברת בישעיהו, בה הוא צופה את מפלת סנחריב, בפסוק תכוף לאזכרת "הַחֲתַתְךָ כְּיוֹם מְדִיָּן" הנזכרת. כאמור, ישעיהו מזכיר את "יום מְדִיָּן" בהקשר של מפלת אשור פעמיים. בראשונה מבין שתי האזכרות המפורשות הללו, בפסוק השני שלאחריה מנבא ישעיהו שעתיד להיוולד לבית דוד ילד שיביא את הישועה מאשור, ושיקרא ה' את שמו "**שֵׁר שְׁלוֹם**":

כִּי יֵלֵד יֶלֶד לְנוּ בֶן נִתָּן לְנוּ וְתִהְיֶה הַמְּשָׁרָה עַל שְׁכֻמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פְּלָא יוֹעֵץ אֶל גְּבוּר
אֲבִיעַד **שֵׁר שְׁלוֹם**: (ישעיהו פרק ט, ה).

נקביל את הפסוקים בשופטים ובישעיהו בטבלה:

שופטים ו, כד	ישעיהו ט, ה
וַיִּקְרָא לוֹ	וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
ה'	פָּלֵא יוֹעֵץ אֶל גְּבוּר אַבְיָעַד
שָׁלוֹם	שֵׁר שָׁלוֹם

נראה ברור כי גם בקריאת שם זה 'מושפע' ישעיהו מסיפורו של גדעון. המפרשים מסבירים כי התארים בפסוק המקדימים את המילים "שֵׁר שָׁלוֹם" רומזים לה'. ה' שהוא פָּלֵא יוֹעֵץ אֶל גְּבוּר אַבְיָעַד, יקרא את שם הילד שר-שלום (ופשר השם שר-שלום, מבואר בפסוק הבא: שֵׁר - למרבה המשרה, שָׁלוֹם - ולשלום אין קץ...). יתכן שישעיהו פיסק את הפסוק בשופטים כך: וַיִּקְרָא לוֹ ה': 'שָׁלוֹם'.

לפי זה 'שלום' אינו שמו של המזבח, אלא השם בו קורא ה' לגדעון, שם ההולם את שליחותו להביא שלום על ישראל אל מול הריב והמדון שהם נחלתם כעת מידי המדיינים. השם עומד בניגוד בולט לשם בו קורא לו אביו באותו סיפור: 'וַיִּקְרָא לוֹ בְּיוֹם הַהוּא יִרְבֵּעַל לְאִמֹר יָרֵב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נִתַּץ אֶת מִזְבְּחוֹ' (שופטים ו, לב). בעוד הבעל ירֵב בו, מבטיח לו ה' שָׁלוֹם.

כשם שגדעון הביא שלום לישראל מול המדיינים ועל כן נקרא ע"י משלחו שָׁלוֹם, כן יביא הבן הנולד לבית דוד שלום ליהודה מול האשורים, והאל הגיבור יקרא את שמו שֵׁר שָׁלוֹם!¹

[גם את הפסוק המופיע בתווך, בין שני הפסוקים הרומזים לסיפור גדעון, ניתן לראות כמשלים השוואה זו (על אף שאינו רומז במישרין לסיפור גדעון). בין הנבואה שאת השבט הנוגש כעת ביהודה - את אשור - ה' ישבור כְּיוֹם מִדְיָן, ובין הפסוק הקורא בשם שֵׁר שָׁלוֹם לכן הנולד לבית דוד, מופיע הפסוק הזה: "כִּי כָל סֶאוֹן סֶאוֹן בְּרַעַשׁ וְשִׁמְלָה

1. גם הביטוי המיוחד בו מצייין ישעיהו את הנשאר מאשור, מזכיר את סיפור גדעון השב מדרוף אחרי שארית צבא מדיין, מחנה זבח וצלמונע בקרקור. ישעיהו מנבא: "וַיִּשְׁאַר עֵץ יַעֲרוֹ מִסֶּפֶר יְהוָה וַיַּעַר יְקָתְבָם" (ישעיהו י, יט). כלומר שהנשארים שיזכו ליהנות מהישועה יהיו מעט, וילד יוכל לכתוב את כל שמותיאם. פסוק זה מעלה בזכרון את הפסוק הנוסף היחיד העוסק 'בנער כותב': "וַיִּשָׁב גְּדַעוֹן בֶּן יוֹאָשׁ מִן הַמִּלְחָמָה מִלְּמַעְלָה הַחֶרֶס: וַיִּלְכֹּד נַעַר מֵאֲנָשֵׁי סְכוּת וַיִּשְׁאַלְהוּ וַיִּכְתֹּב אֵלָיו אֶת שְׁרֵי סְכוּת וְאֶת זְקִיָּהוּ שְׁבָעִים וְשִׁבְעָה אִישׁ" (שופטים פרק ח, ג-יד). גם בפסוק הבא דומה שסיפורם של אנשי סוכות ופנואל - הממאנים לתת לחם לאנשי גדעון מחמת הפחד מתגובת המדיינים אם לא יצליח גדעון לגבור עליהם - עומד ברקע מליצתו של ישעיהו: "וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא לֹא יוֹסִיף עוֹד שְׂאֵר יִשְׂרָאֵל וְפָלִיטִית בֵּית יַעֲקֹב לְהִשָּׁעוֹ עַל מַפְהוֹ וַיִּשְׁעוּ עַל ה' קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּאֶמְתָּ" (ישעיהו פרק י, כ). הדברים מכוונים כנגד זכרון אנשי סוכות ואנשי פנואל הנשענים על המכה - על מדין - ואינם מוכנים להישען על קדוש ישראל ועל בחירו גדעון, בטענה: "הֲכִי זָבַח וְצִלְמָנָע עִתָּהּ בְּיָדָךְ כִּי נִתְּן לְצַבְאֶךָ לָחֶם?!" (שופטים ח, ו), וכנגד המתנהגים כך גם עתה בימי ישעיהו, המבקשים להתכופף מול האשורים ולהיכנע להם. ומכאן רמז לדברי חז"ל שגם בירושלים של ימי חזקיהו הייתה אופוזיציה שביקשה להיכנע לאשורים, וכעסה על מרד חזקיהו בהם (סנהדרין כו, ב).

מְגוֹלְלָה בְּדָמִים וְהִיְתָה לְשִׁרְפָה מְאַכְלֶת אֵשׁ". הפסוק הזה עשוי לבאר את הקשר שרואה ישעיהו בין שתי המפלות - בין מפלת המדיינים מול גדעון לבין מפלת האשורים מול ירושלים של ימי חזקיהו. הקשר הוא שהנפילה הגמורה הצפויה לאשורים סביב ירושלים תבוא בהפתעה גמורה, וללא כל הכנה מוקדמת שמזומנת להם מפלה. כשם שבעוד כל סֶאֶן סֶאֶן בְּרַעַשׁ, בעוד מחנה מדין רועש ומלא חיים, ובעוד: "שְׂמֵלָה מְגוֹלְלָה בְּדָמִים", בעוד אהלי המדיינים מתגוללים בדמי הרוגי-ישראל שאותם הצליחו להרוג², הייתה לפתע פתאום מאכולת כשהייתה חרב איש באחיו מפחד אנשי גדעון (שהיו מצויידיים בלפידים בוערים באש, וכדברי מספר החלום), כך תהייה שמלתם של חיל סנחריב שריפה ומאכולת אש בעוד "המחנה היה בטח" ובעוד מדי החיילים מוכתמים בדם ההרוגים שהרגו במסעותיהם הקודמים בארץ יהודה].

ובשולי הדברים מפי מו"ר הרב גינזבורג: הפועל גד"ע מופיע בחמישה חומשי תורה פְּעָמִים בלבד: בדברים (ז, ה): "וְאַשִׁירֵהֶם תְּגַדְעוּן" ושם (יב, ג): "וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדְעוּן". (לא כפועל, אלא כשם עצם פרטי הוא מופיע עוד בשמו של אבידן בן גִּדְעוֹנִי). שתי הפעולות הראשונות בהן מצווה גדעון הן: "וְהִרְסֶתָ אֶת מִזְבַּח הַבַּעַל אֲשֶׁר לְאַבְיָה וְאֶת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר עָלָיו תִּכְרֹת" (שופטים ו, כה). הריסת מזבח הבעל מזכירה את הציווי "וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדְעוּן", וכריתת האשרה מזכירה: "וְאַשִׁירֵהֶם תְּגַדְעוּן".

2. עֵמֶק עֶכּוֹר לְפֶתַח תְּקוּהָ

הנביא הושע בן בארי מנבא על חזרתה של ארץ ישראל לפריחה אחרי שנות השממה. נגד עיניו עולה חלקת השממה הראשונה של הארץ, וגורל השממה הראשון שניתך על ראש העם בארצו: סיפורו של עֶכּוֹן בֶּן פְּרָמִי שמעל בחרם יריחו, ובכך עכר את ישראל. העמק בו נסקל, נקרא לדורות עמק עכור, על שם העכירות שהחתימה אותנו מאז. "על כֵּן קָרָא שֵׁם הַמְּקוֹם הַהוּא עֵמֶק עֶכּוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (יהושע ז, כו). המקום הפך בשמו דוגמא לשממה רוחנית, ואולי אף לשממה ארצית מפני שנמנעו מליישבו. עמק עכור מופיע בדבריו של הושע במישרין. החידוש הוא שגם שם המשפחה - כרמי - רמוז בסגנון הפסוק (הושע פרק ב, יז): "וְנִתְּתִי לָהּ אֶת פְּרִמֶיהָ מִשֵּׁם וְאֶת עֵמֶק עֶכּוֹר לְפֶתַח תְּקוּהָ".

נציין שבדברי הימים נקרא המועל בחרם בשם עכר בן כרמי: "וּבְנֵי פְּרָמִי עֶכְרֵי עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מָעַל בַּחֶרֶם" (דהיי"א ב, ז)³.

2. העובדה שהמדיינים הצליחו בתחילה להרוג מישראל, מפורשת בפסוק זה: "וַיֹּאמֶר אֵל יִבְח וְאֵל צִלְמַנַּע אִיפֹה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִרְגָתֶם בְּחִבּוֹר" (שופטים פרק ח, יח). וראה פירושו הנהדר של ר' יהודה אליצור בדעת מקרא על סיפור גדעון.

3. דוגמא זו מובאת בדבריו של ר' משה זיידל ז"ל, במבוא של 'דעת מקרא' למיכה (תרי עשר' כרך שני עמ' 12 בפסקא המתחילה "ונראה").

3. יוכל בן שלמיהו

בין שרי המלך צדקיהו, נמנה **יוכל בן שלמיהו**. הוא מוזכר פעמיים. בפעם הראשונה הוא נשלח מטעם המלך לבקש מירמיהו שיפיל תחינתו לפני ה' שירושלים תינצל (ירמיה לז, ג). בפעם השניה הוא מוזכר בין שרי צדקיהו שנבואת ירמיהו חרתה להם מאוד, והם ראו בה בגידה:

"וַיִּשְׁמַע שְׁפָטָהּ בֶּן מִתְּנָן וַגְּדַלְיָהוּ בֶּן פִּשְׁחוּר וַיּוֹכַל בֶּן שְׁלֹמִיָּהוּ וּפְשִׁחוּר בֶּן מִלְכָּיָהוּ אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְרֵמְיָהוּ מְדַבֵּר אֶל כָּל הָעָם לֵאמֹר: כֹּה אָמַר ה' הַיֹּשֵׁב בְּעִיר הַזֹּאת יָמוּת בְּחָרֵב בְּרָעַב וּבְדָבָר וְהִיצֵא אֶל הַכְּשָׁדִים יַחִיה וְחַיָּה וְהִיתָה לוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל וְחַי: כֹּה אָמַר ה' הַנִּתָּן תִּנְתָּן הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד חֵיל מֶלֶךְ בְּכָל וְלִכְדָּהּ: וַיֹּאמְרוּ הַשָּׂרִים אֶל הַמֶּלֶךְ יוֹמֵת נָא אֶת הָאִישׁ הַזֶּה כִּי עַל כֵּן הוּא מְרַפָּא אֶת יָדַי אֲנֹשִׁי הַמְּלַחֲמָה הַנְּשָׂאִים בְּעִיר הַזֹּאת וְאֵת יָדַי כָּל הָעָם לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כְּדְבָרִים הָאֵלֶּה כִּי הָאִישׁ הַזֶּה אֵינְנוּ דֹרֵשׁ לְשָׁלוֹם לָעָם הַזֶּה כִּי אִם לְרָעָה: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ צְדָקְיָהוּ הִנֵּה הוּא בְּיַדְכֶם כִּי אֵין הַמֶּלֶךְ יוֹכַל אֶתְכֶם דְּבָר:" (ירמיהו פרק לח).

לשון תשובתו של המלך: "כי אין המלך יוכל אתכם דבר", נשמעת חריגה. לענ"ד נרמז כאן שמו של השר הפעיל במזימת הלשנה וחיסול זה: יוכל בן שלמיהו. שמו של האב - שלמיהו - נרמז בפסוק הקודם: "כי האיש הזה איננו דרש לשלום לעם הזה כי אם לרעה".

כאמור⁴, השרים מצליחים להוציא מן המלך את הסכמתו לגזר הדין הקשה לירמיהו, וירמיהו מושלך לבור הטיט:

"וַיִּקְחוּ אֶת יְרֵמְיָהוּ וַיִּשְׁלְכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר מִלְכָּיָהוּ בֶּן הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחָצֵר הַמְּטָרָה וַיִּשְׁלְחוּ אֶת יְרֵמְיָהוּ בְּחַבְלִים וּבְבוֹר אֵין מַיִם כִּי אִם טִיט וַיִּטְבַּע יְרֵמְיָהוּ בְּטִיט (שם ו).

בהמשך, 'עבד מלך הכושי' שמזועזע מהנעשה לירמיהו משיג מן המלך אישור להוציא את ירמיהו מן הבור ולהצילו.

לאחר הצלתו מן הבור, נקרא שוב ירמיהו אל המלך צדקיהו, וזה מבקש לשמוע ממנו את דבר ה'. ירמיהו מסרב בתחילה: "וַיֹּאמֶר יְרֵמְיָהוּ אֶל צְדָקְיָהוּ כִּי אֲגִיד לָךְ הַלּוֹא הֵמֶת תְּמִיתָנִי וְכִי אֵיעֶצֶךָ לֹא תִשְׁמַע אֵלַי" (שם טו), אך צדקיהו מפציר בו ונשבע שלא יפגע בו:

"וַיִּשְׁבַּע הַמֶּלֶךְ צְדָקְיָהוּ אֶל יְרֵמְיָהוּ בְּסֹתֵר לֵאמֹר חַי ה' אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לָנוּ אֵת הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת אִם אֲמִיתְךָ וְאִם אֲתַגֵּד בְּיַד הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר מְבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ" (שם טז).

4. את הדברים האמורים בפרק זה מכאן ואילך שמעתי מידידי חתן התנ"ך ר' ידידיה מיוחס.

ירמיהו נעתר, ומודיע לצדקיהו שעליו להיכנע לכשדים, ובכך יציל את העיר מחורבן. הוא מזהירו שאם ימאן להיכנע:

"וְאִם מֵאֵן אַתָּה לְצִאת זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר הִרְאֵנִי ה': וְהִנֵּה כָּל הַנְּשִׂים אֲשֶׁר נִשְׂאָרוּ בְּבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה מוֹצְאוֹת אֶל שְׂרֵי מֶלֶךְ בְּכָל וְהִנֵּה אִמְרוֹת: הַסִּיתוּהָ וַיְכַלּוּ לָהּ אֲנָשֵׁי שְׁלֹמֹה הַטְּבָעוּ בְּבֶץ רִגְלָהּ נִסְגּוּ אַחֲוֹר" (שם כא-כב).

כבר בפשוטם של דברי ירמיהו הוא מבקש להדגיש באזני צדקיהו, שאלו הנראים בעיניו כמבקשי שלומו, הם - לאמיתו של דבר - המטביעים את רגליו בבוץ ומביאי רעתו. בהקשבה עמוקה יותר, ברור שהדברים מתייחסים לטביעת ירמיהו בטיט זה לא מכבר: אלו המסיתים אותך להטביע את רגליי שלי בטיט, אשר להם נעתרת, הם לאמיתו של דבר מטביעי רגליך בבוץ. אך בהקשבה עמוקה יותר נרמזת במליצת הנבואה של ירמיהו גם האישיות המרכזית הרוחשת מאחרי יזמת המרד בבבל ויזמת ההתנקשות בירמיהו גם יחד: יוכל בן שלמיהו. ירמיהו רומז שוב לצדקיהו שכניעתו ליוכל בן שלמיהו, שהביאה אותו להטביע את ירמיהו בטיט, תביא בסופו של חשבון להטבעת רגליו שלו - של צדקיהו - בבוץ. המליצה "הסיתוהָ וַיְכַלּוּ לָהּ אֲנָשֵׁי שְׁלֹמֹה" רומזת בברור שוב ליוכל בן שלמיהו. ירמיהו יודע שצדקיהו מעיקרו מבקש לציית לו - לירמיהו, אבל יוכל וחבריו שנדמים לו כמי שמבקשים את שלומו, מטביעים את רגליו בבוץ.

4. שירת דבורה ויהונדב בן רכב

דבורה הנביאה מוכיחה את ישראל בשירתה, שהבגידה בה' וההליכה אחרי עבודה זרה היא שהביאה עלינו את המצב הבטחוני המעורער: "יִבְחַר אֱלֹהִים חֲדָשִׁים אֶזְ לָחֵם שְׂעָרִים" (שופטים פרק ה, ח). מכאן היא עוברת לשבח את צדיקי ישראל שלא התפתו אחרי עבודה זרה. האם יתכן שמול עיני הנבואה שלה ריחפה דמותו של נאמן עבודת ה' בדור בו כלל ישראל עבד עבודה זרה?

בדור אחאב, הושפל מצבו הרוחני של ישראל לשפל חסר תקדים. באופן ממלכתי ומחייב נעבדה בעיר הבירה עבודת הבעל, ולעבודתו נבנה היכל פולחן בשומרון. נביאי ה' נרדפו והומתו באכזריות. הזדהות עם עבודת ה' בשלב ההוא נחשבה מסוכנת. כאשר מורד יהוא בבית אחאב, ומשמיד את עבודת הבעל מישראל, הוא מוצא לו שותף מיוחד, שהיה נודע בישראל כמי שלא הלך עם הזרם בתקופת אחאב: יהונדב בן רכב. הוא מוזכר לטובה בספר מלכים (מ"ב י, טו), וגם בספר ירמיהו (פרק לה). בירמיהו מסופר שהוא ציווה את בניו לא לגור בערים ולא לבנות בתים, לא לזרוע ולא לנטוע. האם דמותו הפלאית של יהונדב בן רכב עמדה מול עיני הנבואה של דבורה כששוררה:

"לְבִי לְחֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בְּעַם בְּרַכּוֹ ה': רִכְבֵּי אֲתָנוֹת צְחָרוֹת יִשְׁבִּי עַל מִדִּין
וְהִלְכִי עַל דֶּרֶךְ שִׁיחוֹ":

המתנדבים - נדב, רוכבי - בן רכב. במלכים מוזכר שיהוא מעלה אותו **למרכבו**, ואולי הוא גם אחד מן "הולכי על דרך" המוזכרים בדבריה, שהרי אינו גר בעיר.

5. העמידה שנדרשה בברית שקר וההתכחשות לברית אמת

ירמיהו משתומם, כיצד עמים רבים נאמנים לבריתות שכרתו עם "לא אלהים", בריתות שנכרתו מתוך טעות והבל עם אלהים לא יוכלו להושיע, ודווקא עם ישראל מתנער מן הברית שכרת עם א-להי אמת, ומפר אותה. "הֲהִימִיר גּוֹי אֱלֹהִים? וְהִמָּה לֹא אֱלֹהִים! וְעַמֵּי הַמִּיר כְּבוֹדוֹ בְּלֹא יוֹעִיל!" (ירמיהו ב, יא).

הדברים מעלים בזכרונו את הנאמנות שנדרשה מישראל לעמוד בברית שנכרתה בטעות ובמרמה עם הגבעונים. לגבעונים היו ארבע ערים: "וְעָרֵיהֶם גִּבְעוֹן וְהַכְּפִירָה וּבְאֵרוֹת וְקָרִית יַעֲרִים" (יהושע ט, יז). הוא רומז לשמן של שתיים מעריהם בקינתו: "כִּי שְׁתֵּים רְעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֲתִי עֲזָבוּ מִקּוֹר מַיִם חַיִּים לְחַצֵּב לָהֶם בְּאֵרוֹת, בְּאֵרֹת נְשִׁפְרִים אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ הַמַּיִם". כוונתו הגלויה של ירמיהו, היא השתוממות על העדפת בורות על פני מעיין ומקור מים חיים (ובלשון בור או ביר ישתמש ירמיהו בהמשך, פרק ו פסוק ז), אבל הכתיב "בארות", המקרה במקצת את ההבנה הגלויה של ההשתוממות (כי באר היא עצמה מקור מים חיים!), נדרש כדי להזכיר את עיר הגבעונים **בארות**. עיר נוספת שלהם '**הכפירה**' נרמזת בפסוק סמוך: "עָלְיוּ יִשְׁאָגוּ כִּפְרִים נְתָנוּ קוֹלָם" (פס' טו).

בתווד, בין שני הפסוקים המזכירים את ערי הגבעונים, משתומם ירמיהו: "**הַעֲבָד יִשְׂרָאֵל אִם יֵלִיד בֵּית הוּא?**", המזכיר את דברי יהושע לגבעונים: "וְעַתָּה אַרְוְרִים אַתֶּם וְלֹא יִפְרֹת מִכֶּם עֲבָד וְחֻטְבֵי עֲצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לְבֵית אֱלֹהֵי" (יהושע ט, כג).

וכאן מקום איתי להעיר - בדרך אגב - ששמותיהן של שתיים מערי הגבעונים, נראה שניתנו להן בהשפעת קללת יהושע אליהם. **קָרִית יַעֲרִים** - על שם '**הטְבֵי עֲצִים**', ו**בְּאֵרוֹת** - על שם '**שֹׁאֲבֵי מַיִם**'. שמות הערים הנותרות ניתן להם בשל המאפיינים הגאוגרפיים שלהן. ר"י קיל משער שבאזור 'כפירה' הסתובבו כפירים - אריות.⁵ גבעון הייתה כנראה ממוקמת על גבעה רמה.

ואולי הפסוק האמור בהמשך נבואתו של ירמיהו: "כִּי עַל כָּל גִּבְעָה גְבֻהָה וְתַחַת כָּל עֵץ רַעְנָן אֶת צִעָה זָנְהָ" רומז לשתי הערים הנוספות של הגבעונים: **גבעון** וקריית **יערים**.

5. למדתי זאת מתלמידיי בביה"ס "שלום" בר"ג: בני מרדכי דוד נ"י, וחיים נתן שרגאי נ"י (כשהיו בכיתה ג).

לא ראיתי שמעירים על כך, אך לדעתי פשוט שכן הוא.

6. דעת מקרא על יהושע ט, יז.

6. הגְבִירָה: עֲזוּבָה וְחֶפְצֵי-בָה

בין סמלי השלטון ואישי הממשל בממלכת יהודה נודע המעמד המיוחד של "הגְבִירָה" - **אִם הַמֶּלֶךְ**. על שלמה מסופר ששם כסא לאם המלך (מ"א ב, יט). נראה שפסוק זה רומז על הקמת הממסד הזה במלכות ישראל: כסא הכבוד לאם המלך (הכסאות בתנ"ך הם תמיד כסאות מלוכה או שררה, ואף פעם לא כסא ישיבה בעלמא). בעוד במלכויות אחרות נודע מעמד מיוחד לאשת המלך, למלכה⁷, ביהודה יושבת על כס הגבירה אם המלך. בכך תובן הרציפות בפירוט "אם המלך" כמעט בכל מלכי יהודה (למעט אחז ויהורם), פרט שנעדר לחלוטין בתיאור הרציף של מלכי ישראל. ביהודה זהו מוסד מלכותי, שאולי אין בו סמכות מעשית, אבל מבחינת הכבוד הוא דומה לכבוד המלך - "ותשב לימינו".

על אסא נאמר שהוריד את אמו מעכה מגבירה "וְגַם אֶת מַעְכָּה אִמּוֹ וַיְסִרָהּ מִגְבִּירָה אֲשֶׁר עָשְׂתָה מִפְּלֶצֶת לְאַשְׁרָה" (שם טו, יג). כלומר אף על פי שהייתה אמו של המלך, לא ישבה יותר על הכס הרם הזה, עונש על חטאה. אחי אחזיה באו "לשלום בני המלך ובני הגבירה" (מ"ב י, יג) כלומר בניה של הגבירה - עתליה - היו מכובדים בשעה זו כבני המלך.

היה זה כס של כבוד: בכבודה של הגבירה - כבוד לממלכה, ובבזיונה השפלה לה. בתיאור החורבן ישנה התעסקות מיוחדת בגלותה של אם המלך: "וַיִּגְלֵ אֶת יְהוֹיָכִין בְּבֵלְהָ וְאֶת אִם הַמֶּלֶךְ וְאֶת נְשֵׁי הַמֶּלֶךְ וְאֶת סְרִיסָיו" (מלכים ב כד, טו). בנבואות החורבן מתעכב ירמיהו על חילול כבודה של הגבירה, כחלק מאיבוד כבוד ישראל: "אָמַר לְמֶלֶךְ וּלְגְבִירָה הַשְּׁפִילוּ שִׁבּוֹ כִּי יָרַד מִרְאשׁוֹתֵיכֶם עֲטֹת תִּפְאָרְתְּכֶם" (ירמיה יג, יח). "וְהִטַּלְתִּי אֹתָהּ (יכניהו) וְאֶת אִמָּהּ אֲשֶׁר יִלְדָתָהּ עַל הָאָרֶץ אַחֲרַת" (שם כב, כו). וכאשר הושפל מעמדה של הגבירה בפועל, עם גלות יכניה, כותב ירמיהו ספר לגולים על כך שהגלות ארוכה, וכך מתואר זמן כתיבת הספר: "אַחֲרֵי צֵאת יְכַנְיָה הַמֶּלֶךְ וְהַגְבִּירָה וְהַסְרִיסִים שָׂרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם וְהַחֲרָשׁ וְהַמְּסַגֵּר מִירוּשָׁלַם" (ירמיהו כט, ב).

בתיאור הגאולה בנבואת ישעיהו נאמר: "לֹא יֵאמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאֲרָצְךָ לֹא יֵאמֵר עוֹד שְׂמֵמָה כִּי לָךְ יְקִרָא חֶפְצֵי בָהּ וּלְאֲרָצְךָ בְּעוֹלָה כִּי חֶפֶץ ה' בָּךְ וְאֲרָצְךָ תִּבְעַל" (ישעיהו סב, ד). ישעיהו רומז כאן במליצתו לשתיים מן הגבירות במלכות יהודה. על יהושפט נאמר: "וְשֵׁם אִמּוֹ עֲזוּבָה בֵּת שְׁלֹחִי" (מ"א כב, מב). ועל מנשה אנו קוראים: "וְשֵׁם אִמּוֹ חֶפְצֵי בָהּ" (מ"ב כא, א). ישעיהו מנבא את חזרתם של ישראל לכבודם במליצה המשתמשת בשמותיהן של שתיים מן הגבירות⁸.

7. במצרים מכנה בשם הנכבד הזה "הגבירה" דווקא המלכה, אשת המלך. "וַיִּמְצָא הַדָּד חֵן בְּעֵינֵי פְרָעָה מְאֹד וַיִּתֵּן לּוֹ אִשָּׁה אֶת אֲחֹת תַּחְפְּנִיס הַגְבִּירָה" (מלכים א פרק יא, יט).

8. גם דוגמא זו הוזכרה בדברי ר' משה זיידל זצ"ל במבוא לספר מיכה במסגרת דעת מקרא, בפרק "ארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק".

ויתכן עוד שבפסוק שבא בהמשך הפרק: "וְלֹא יִקְרָא דְרוֹשָׁה, עִיר לֹא נִעְזְבָה" (שם, יב), יש לשון נופל על לשון עם **עזובה** הנ"ל, אָם יהושפט, ועם גבירה נוספת, אָם יותם: **ירוּשָׁא בַת צְדוֹק** (מלכים ב טו, לג) או לפי הכתיב בד"ה: **ירוּשָׁה בַת צְדוֹק** (דה"י ב כז, א).⁹

7. 'ער וענה' = ער ואונן

בבראשית לח אנו קוראים על יהודה היורד מאחיו, ולוקח בת איש כנעני. ממנה נולדים לו שלושה ילדים: ער ואונן ושלה. ער ואונן רעים בעיני ה' והוא ממית אותם. באופן טבעי, צריך שלה, הבן השלישי, לייבם את אשת המתים - תמר, אך בפועל מתגלגלים העניינים כך שהמייבם הוא יהודה. מתמר נולדים ליהודה פרץ וזרח.

מדוע כך עלתה להם, לער ואונן שעשו הרע בעיני ה' ומתו, ומה בא זה ללמדנו? ר"א אבן עזרא בפרשת ויגש (פרק מו, י) מפרש שזו תוצאה של הטעות של יהודה שלקח אשה כנענית: "והזכיר זו (הכנענית אם שאול, אשת שמעון) לבדה, בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית, ועל זה הדבר הזכיר **מות ער ואונן בעבור היותם בני כנענית**" (כמובן, זה שונה ממדרש חכמים ותרגום אונקלוס שדרשו 'בת איש כנעני' - סוחר).

לפי פירוש זה, טעה יהודה בכך שלא נזהר במה שנזהרו אבותיו, ולקח לו בת מזרע כנען הארור לאשה. ער ואונן שעשו מעשים דומים למעשי כנען אבות אימם מתו בעוונם, וברוך אשר לו נתכנו עלילות שכוונן מצעדי גבר, כך שזרעו המובחר של יהודה - פרץ - לא יצא משלה בן הכנענית, אלא מזיווג של תמר עם יהודה בעצמו. "כי חלילה שיהיה אדוננו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל" (רמב"ן בראשית לח, ב).

נדמה שיש לפירוש זה ראייה מדברי הנביא מלאכי:

"בְּגֵדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֱשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלַם כִּי חָלַל יְהוּדָה קִדְשׁ ה' אֲשֶׁר אָהַב וּבָעַל בַּת אֵל נֶכְרִי: יְכַרְתָּ ה' לְאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָה עַר וְעֵנָה... (מלאכי ב יא יב).

מהו ער ועונה? המפרשים למדים מן העניין שאלו הם שם ושאר, נין ונכד, שורש וענף. מרדכי זר כבוד (בדעת מקרא למלאכי שם) מסביר כי הביטוי נגזר משמם של ער ואונן בני יהודה (ועונה בע' מתחלף עם אונן בא', עיי"ש שהביא לכך מעין ראיה. ובעמוס ו, ח: "מִתְאַבְּ אֲנֹכִי אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב" תחת **מתעב**). מלאכי עוסק כאן בבגידה שבנשיאת נשים נוכריות. השם בו הוא

9. הפסוק הראשון בפרק: "לִמְעַן צִיּוֹן לֹא אֶחְשָׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַם לֹא אֶשְׁקוּט עַד יֵצֵא כְּנָגָה צְדָקָה וְיִשׁוּעָתָה כְּלָפִיד יִבְעָר" (ישעיהו פרק סב, א), מצטלצל עם שמות של שנים מאבות הגבירות: **צְדָקָה** - מזכיר את **צדוק** אביה של ירושה, **וישועתה** - מזכיר את **ישעיהו** עצמו, אביה של חפציבה - לפי חז"ל. (ובדרך רחוקה עוד יותר, יתכן כי הפסוקית בפסוק ו: "**הַמְזַכְרִים** אֶת ה'" רומזת לאביה של "אֲבִיָּה בַת זְכַרְיָהוּ" אם חזקיהו - דה"י ב כט, א).

משתמש כלפי ישראל הנכשלים בעוון זה הוא **יהודה**. בראש הפסוק יהודה היא נקיבה - ממלכת יהודה או המדינה, אך בהמשך הופכת ההתייחסות ליהודה ללשון זכר: **חיל יהודה קדש** ה' אֲשֶׁר אָהַב וּבָעַל בַּת אֵל נָכָר. המעבר ללשון זכר עשוי לרמז (בנוסף לתוכחה הישירה לבני יהודה שבזמנו) גם על האיש **יהודה** בן יעקב. חטאם של בני יהודה עתה - כמו חטאו של אביהם - הינו ההליכה אחרי בת אל נכר, מבנות הארץ הארורות. האיש אשר יעשנה מקולל בקללתו של יהודה: ה' יכרית לו את בניו כמו שמתו ער ואונן בני יהודה¹⁰.

כאן הגילוי של השמות המרומזים בדברי הנבואה עשוי לשפוך אור על הפרשה המקורית ולרמז על פתרונה.

הפירוש הזה, הרואה בנישואי יהודה עם בת שוע טעות (שלא לומר בגידה וחילול), מעלה קשר ודמיון נוספים לסיפור שמשון. עוד לפניו נרקמים חוטים רבים הקושרים בין שתי הפרשיות. העיר תמנה-תמנת עומדת במוקד ההתרחשות כאן וכאן, וההתרחשות כרוכה בקשר עם אשה. בשניהם נודע תפקיד לגדי עיזים, ובשניהם התפקיד קשור לריצוי האשה. בשניהם נגזר דינה של האשה על עוון הבגידה לשריפה:

בראשית לח	שופטים יד-טו
יב. וַיַּעַל עַל גִּזְזֵי צֹאנוּ הוּא וְחִירָה רָעָהוּ הָעֵדְלָמִי תַמְנָתָה	א. וַיֵּרֶד שְׁמֶשׁוֹן תַּמְנָתָה
טו. וַיִּרְאֶה יְהוּדָה וַיַּחֲשֹׁבָהּ לְזוֹנָה כִּי כִסְתָה פְּנֵיהָ	א. וַיִּרְא אִשָּׁה בְּתַמְנָתָה מִבְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים
יז. וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדֵי עִזִּים מִן הַצֹּאן	טו א. וַיְהִי מִיָּמִים בְּיָמַי קָצִיר חֲטִים וַיִּפְקֹד שְׁמֶשׁוֹן אֶת אִשְׁתּוֹ בְּגְדֵי עִזִּים..
כ. וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת גְּדֵי הָעִזִּים בְּיַד רָעָהוּ הָעֵדְלָמִי לְקַחַת הָעֶרְבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מִצָּאָהּ	..וַיֹּאמֶר אֲבֹאָה אֶל אִשְׁתִּי הַחֲדָרָה וְלֹא נִתְּנוּ אֲבִיָּה לְבוֹא.
כד. וַיְהִי כַמְשָׁלֶשׁ חֲדָשִׁים וַיִּגַּד לַיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָמַר כְּלַתְּךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לְזַנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאנָה וְתִשְׂרָף	ו. וַיֹּאמְרוּ פְּלִשְׁתִּים מִי עָשָׂה זֹאת וַיֹּאמְרוּ שְׁמֶשׁוֹן חָתַן הַתַּמְנִי כִּי לָקַח אֶת אִשְׁתּוֹ וַיִּתְּנָה לְמַרְעָהוּ וַיַּעֲלֶה פְּלִשְׁתִּים וַיִּשְׂרְפוּ אוֹתָהּ וְאֶת אֲבִיָּה בָאֵשׁ

ישנם עוד קווים השוזרים בין הסיפורים עוד לפני ההערה דלעיל. אך כעת מתייצבות הפרשיות על רצף אחד בנושא המרכזי בו הן עוסקות: הליכה אחר

10. הפנתה אותי לדברי מלאכי אלו בהקשר של שמות הנרמזים במליצת הנבואה הרבנית אלישבע ששון תליט"א.

העיניים ולקחת אשה נוכרית, וכדברי רמב"ן בהסברו לשיטת ראב"ע:
**"ואם כן יהיה טעם 'וירא שם יהודה', כלומר שראה אותה וחשק בה, כענין: 'וירא
 אשה בתמנתה דשמשון'.** (רמב"ן בראשית לח, ב).

על הליכתו אחר עיניו משלם שמשון בניקור שתי עיניו - "שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו" (סוטה פרק א משנה ח). יהודה - על פי הפירוש הנ"ל משלם על הליכתו אחר עיניו בשתי 'עיניים' אחרות: "ער וענה". תמר, המבקשת להתייבם ביהודה עצמו (ולא בבנו שלה), יושבת "בפתח עינים". בספר יהושע נקרא מקום מושבה ביהודה בשם שונה במקצת: "תפוח והעינים" (יהושע טו, לד), מדוע שונה כאן שמו? אולי לרמז על מקור החטא - פתח עיניים: פתיחת העיניים במקום שהיה ראוי לסוגרן.

8. בְּנֵי רְבִיעִים = בן ירבעם.

יהוא מתבשר: "ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני ככל אשר בלכבי עשית לבית אחאב בְּנֵי רְבִיעִים יִשְׁבוּ לָךְ על כסא ישָׂרָאֵל": (מלכים ב י, ג). ההבטחה קוימה. על כסאו של יהוא ישבו אחריו יהואחז, יהואש וירבעם השני (שמלך 41 שנה). בנו - זכריה - בן הרביעים של יהוא הספיק למלוך שישה חודשים, עד שנרצח על ידי שלום בן יבש. כשנרצח מדגיש הכתוב שוב את התקיימות הנבואה: "הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא לאמר בְּנֵי רְבִיעִים יִשְׁבוּ לָךְ על כסא ישָׂרָאֵל, וְיִהְיֶה כֵן" (מלכים ב טו, יב).

ניתן לראות שבהבטחה נמסרת המילה 'רְבִיעִים' בכתיב חסר, ואותיותיה כאותיות "ירבעם", כאילו אמר: בני 'ירבעם' ישבו לך על כסא ישראל. זהות 'הריבע' שבנו יזכה לשבת על כסא ישראל נמסרת ליהוא בדרך רמז¹¹.

9. חרפת נבל

במזמור עד בתהילים מקונן אסף על החורבן שממיטים האויבים על משכן ה', ועל ציון ומועדיה, והוא מתפלא על שתיתתו של ה' מול מעשיהם המחרפים: "לָמָּה תָּשִׁיב יָדְךָ וְיִמְיִנְךָ?! הלא בכוחך לעשות הכל - "אַתָּה פּוֹרֶרֶת בְּעֶזְךָ יָם שְׁבַרְתָּ רְאשֵׁי תַנְיִנים עַל הַיָּם". למה כעת אתה שותק?! למה אתה מבליג, ומשאיר את הדברים הנוראיים ללא תגובה?!

הדברים מעלים בזכרונו את בחירתו של דוד הנרדף להבליג על דברי הבלע ששמעו שליחיו מנבל הכרמלי, ולהותיר אותם בלא תגובה מצידו. כזכור, שליחיו של דוד

11. מפי ידידי ר' צבי לנגזם נ"י.

שבאו למסיבת גז הצאן של נבל בכרמל, ביקשו לשתף את גדודו של דוד במשהו ממסיבתם, אחר ששמרו על צאנו כל ימי היותם בכרמל. דוד שם בפיהם דברי כבוד לנבל: וְאַמְרָתֶם כֹּה, לְחַי; וְאַתָּה שְׁלוֹם וּבֵיתָךְ שְׁלוֹם, וְכֹל אֲשֶׁר-לְךָ שְׁלוֹם... תְּנֵה-נָא, אֶת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לְעִבְדֶּיךָ, וּלְבָנֶיךָ, לְדָוִד". ואולם נבל עונה לשליחי דוד בדברי חירוף בוטים, הלועגים לכך שהוא עבד שמרד באדוניו - כלומר בשאול: "וַיֹּאמֶר, מִי דָוִד, וּמִי בֶן-יִשָּׁי; הַיּוֹם, רְבוּ עֲבָדֶיךָ, הַמִּתְפָּרְצִים, אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו..."

כשמגיעים הדברים לדוד, הוא מבקש בתחילה לעלות עם גדודו על אחוזת נבל, ולהשמיד את כל אשר לו. ואולם אביגיל - אשת נבל - מקדימה את פני הרעה, ומצליחה לקרר את דעתו של דוד ולהניא אותו מכוונתו. אחרי המפגש של דוד עם אביגיל, בוחר דוד לא לעשות לנבל מאומה, ולהותיר את משפטו לה'. בסופו של דבר ה' מעניש את נבל על דברי החירוף אותם הטיח בדוד. הוא נוגף את נבל, וממיתו תוך עשרה ימים.

כשמגיעה השמועה על מות נבל בידי ה' לדוד הוא משבח את ה' בלשון זו: "בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר רָב אֶת-רֵיב חֲרָפְתִּי מִיַּד נָבָל וְאֶת-עֲבָדָיו חָשַׁךְ מִרְעָה, וְאֶת רַעַת נָבָל הִשִּׁיב ה' בְּרֹאשׁוֹ". הבלגתו של דוד מול המחרף אותו - טוען אסף - היא משובחת ומבורכת, כי היא משאירה את הזירה פנוייה לשופט כל הארץ, והיא מבטאת אמונת אומן בו. אבל כשאתה ה' מבליג על חירופיך בידי האויבים, למי אתה משאיר את הזירה?! אין מקום להבלגה כזו. לכן משתמש אסף בסגנון המעלה בזכרון את ברכת דוד, וחותרם את המזמור בתביעה זו: "זָכַר-זֹאת--אוֹיֵב, חֲרָף ה'; וְעַם נָבָל, נֶאֱצוּ שְׁמָךְ... קוֹמָה אֶל־הַיָּם, רִיבָה רִיבָה; זָכַר חֲרָפְתָּךְ מִנִּי-נָבָל, כָּל-הַיּוֹם. אֶל-תִּשְׁכַּח, קוֹל צִרְרֶיךָ; שְׁאוֹן קָמְיָךְ, עֲלֵה תָמִיד".

נעמיד את הפסוקים אלו מול אלו, ונראה כמה הם דומים:

שמואל א פרק כה, לט	תהלים פרק עד, יח-כב
בְּרוּךְ ה' אֲשֶׁר רָב אֶת רֵיב חֲרָפְתִּי מִיַּד נָבָל וְאֶת עֲבָדָיו חָשַׁךְ מִרְעָה וְאֶת רַעַת נָבָל הִשִּׁיב ה' בְּרֹאשׁוֹ	זָכַר זֹאת אוֹיֵב חֲרָף ה' וְעַם נָבָל נֶאֱצוּ שְׁמָךְ: ... קוֹמָה אֶל־הַיָּם רִיבָה רִיבָה זָכַר חֲרָפְתָּךְ מִנִּי נָבָל כָּל הַיּוֹם

במזמור לט, מבקש דוד שה' יסיר מעליו את ידו הקשה ואת הצרות הסובבות אותו. העונשים הסובבים אותו הם איומים והוא מבקש: "הִסֵּר מֵעָלַי נִגְעָךְ". בתוך הדברים הוא אומר: "מִכָּל פְּשָׁעֵי הַצִּילֵנִי, חֲרַפְתָּ נָבָל אֶל תִּשְׁמַיִמֵנִי" (שם ט). התפילה הזו ניתנת להידרש בשתי דרכים: הראשונה הפשוטה - העונשים הסובבים אותי מדמים אותי בעיני הציבור כאיש נבל, אחרת מדוע אני כה סובל?! אבל יתכן שגם כאן מונח סיפור החרפה שחרפו נבל בתוך הדברים: כביכול, כאשר סובבים אותי רעות, יש

בכך כעין צידוק לדברי נבל שאיני אלא עבד המתפרץ בפני אדוניו, ובייסורי אני נענש על מרידתי בשאול¹².

10. מִלְכֵי צָדֵק מְלֶךְ עִיר הַצָּדֵק

ירושלים עיר פלאית ואווירה נקי וטהור. אפילו הכנענים - יושבי הארץ אשר מעולם, שלא היו חסידים מופלאים (כמעשה ארץ כנעו אשר אני מביא אֲחֶכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ... וּבְחֻקֵיהֶם לֹא תִלְכוּ וַיִּקְרָא יְהוָה, ג), הכירו במעלתה. את מלכה בימי האבות הם כינו "מִלְכֵי צָדֵק מְלֶךְ שָׁלֵם" (בראשית יד, יח), ואת מלכה בימי הכיבוש: "אֲדֹנֵי צָדֵק מְלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם" (יהושע י, א). לאמור העיר עצמה נקראה בפיהם 'צדק', ובהתאמה מלכה מכונה מלכי-צדק, כלומר המלך של צדק, או אדוני-צדק - האדון של צדק (האות י' היא סמיכות מליצית, כמו היושבי בשמים וכד'). האוויר הנקי והטהור של ירושלים הבליטו אפילו בעיניהם של רשעי-עולם אלו שהיא מקום הצדק, ואין בה מקום לעוולה.

זו היא תמיהתו של ישעיהו על חוסר הצדק החמור השורר בקרבה של ירושלים עיר הצדק בימיו:

איֶכָּה הִיְתָה לְזוֹנָה קְרִיָּה נְאֻמָּנָה? מִלְּאֲתֵי מְשֻׁפֵּט, צָדֵק יִלֵּין בָּהּ, וְעֵתָה מְרַצְחִים!
כִּסְפֶּךָ הִיָּה לְסִיגִים, סִבְאָךָ מְהוּל בְּמִים: שְׂרִיָּךְ סוֹרְרִים וְחֻכְרֵים גִּנְבִים כְּלוֹ אֶהֱב שְׁחַד
וְרִדְף שְׁלֹמֹנִים יְתוֹם לֹא יִשְׁפֹטוּ וְרִיב אֲלֻמָּנָה לֹא יָבֹא אֲלֵיהֶם:

כלומר: כיצד הפכה עיר הצדק, לעיר עוולה?! פרוש הדימוי "צָדֵק יִלֵּין בָּהּ", שאין הצדק נמשל בה לאורח הבא מפעם לפעם ומחיש פעמיו חזרה לביתו ללינת הלילה, אלא רגיל היה ללון בה, כלומר בה הוא היה דר בקביעות, היא הייתה מלונתו-מעונתו. ישעיהו אומר שאין המצב של עוול ומרמה ושחד ושלמונים יכול להתקיים בקביעות ולצמיחת בירושלים:

לְכֵן נָאִם הָאָדוֹן ה' צָבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוּא אֲנַחֵם מְצָרֵי וְאֲנַקְמָה מֵאוֹיְבֵי: וְאֲשִׁיבָה
יְדֵי עֲלִיָּה וְאֲצַרְףּ כֶּבֶד סִיגִיָּה וְאֲסִירָהּ כָּל בְּדִילֵיָּה: וְאֲשִׁיבָה שְׁפֹטֵיָּה כְּבָרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיבָהּ
כְּבַתְחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לָהּ עִיר הַצָּדֵק קְרִיָּה נְאֻמָּנָה. (ישעיהו פרק א, כא-כו)

כלומר, אחרי שאנקה אותך מן הסיגים ומן הבדילים שדבקו בך, ישוב לך השם הראשון, אשר בו הכירו אף הכנענים הקדמונים: עיר הצדק. ברור שנבואתו טבועה

12. נראה לי שרמז לפרשיית נבל נמצא גם בדברי ישעיהו: "כִּי נִבְל נִבְלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה אֲנִי לַעֲשׂוֹת חֲנָף וְלִדְבַר אֵל ה' תּוֹעֵה לְהַרְיֵק נֶפֶשׁ רָעִב וּמִשְׁקָה צָמָא יַחְסִיר" (ישעיהו לב, ו). הנבל שם הוא הקמצן, וישעיהו מצפה שכאשר הצדק ישוב לירושלים לא יכונה עוד הנבל הכילי שוע. התיאור של הנבל המריק נפש רעב ומחסיר משקה צמא, מעלה בזכרון את נבל שסירב לתת לדוד ולגדודו הרעבים והצמאים אוכל ומשקה. כאשר אביגיל אשתו מתקנת את מעלליו, היא מביאה לדוד ולגדודו: "וַתִּקַּח מֵאֲתֵימָם לֶחֶם וּשְׁנַיִם נֶבְלֵי זֵיַן וְחֻמֶשׁ צֹאן עֲשׂוּיֹת וְחֻמֶשׁ סָאִים קָלִי וּמֵאָה צִמְקִים וּמֵאֲתֵימָם דְּבָלִים" (שמואל א כה, יח).

בחותרם מלכי-ירושלים הקדומים - מלכי-צדק ואדני-צדק¹³.

מזמור קיח בתהילים מתאר את דרכו של השב מן המערכה - בה נחל ישועה פלאית - אל בית המקדש להקריב לה' קרבן תודה - "חג". במזמור ישנו דו-שיח בינו ובין הכהנים והשוערים בבית המקדש. הוא מבקש מהשוערים לפתוח עבורו את דלתות חצר המקדש בלשון זו: "פִתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק, אֲבֹא בָם אוֹדָה יְהוָה" (תהלים קיח, ט). את דלתות חצר המקדש הוא מכנה 'שערי צדק', על שום אותה תכונה בולטת של ירושלים, שהיא עיר הצדק. בדבריו הוא אף רומז שהצלת ישראל מידי אויביו, כפי שהשתקפה במלחמה ממנה הוא שב, הולמת את הצדק: הצלת העשוקים "מכל גויים שסבבו אותם להשמידם. אף הוא משיב לה' במטבע של צדק: צודק להודות ולהלל את ה' על הישועה.

השוערים בבית המקדש עונים לו: "זֶה הַשַּׁעַר לְה' צִדִיקִים יָבֹאוּ בוֹ" (שם ט). אכן המקום הזה הוא מקום הצדק, וצדיקים כמון ראויים לבוא בו.

11. הגֶפֶן נִכְרְיָה בְּנַחַל שִׁירָק

בנחל שורק טעה שמשון והלך אחרי עיניו: "וַיְהִי אַחֲרַי כִּן וַיֵּאָהֵב אִשָּׁה בְּנַחַל שִׁירָק וַשְׁמָה דְלִילָה" (שופטים טז, ד). יתכן שהשם "שִׁירָק" צריך היה להבהב בעיניו כנורה אדומה: פירוש השם הוא גפן מובחרת, ועליו - כנזיר - להתרחק משם: "לך לך אמרי נזירא סחור סחור, לכרמא לא תקרב" (שבת דף יג עמוד א).

מה פירוש השם 'דלילה'? חז"ל דרשו שהוא לשון דלות ודלדול: "רבי אומר: אילמלא לא נקרא שמה דלילה, ראויה הייתה שתקרא דלילה, דילדלה את כחו, דילדלה את לבו, דילדלה את מעשיו" (סוטה דף ט עמוד ב). אבל מה חשבו אביה ואמה כשקראו לה כך? לענ"ד הם קראו לה על שם ההדלייה: הסוכה עליה מדלים את הגפן. בנחל שורק, כשמבקשים לאחל לבת שתהיה עזר לבעלה, מבטאים זאת במשל הגפן: היי כזו שבעלה נשען עליה בבטחה, כשם שהגפן נשענת על ההדליה היציבה והבוטחת שלה".

מצאנו לשון זו, לא רק בדברי חכמים - "הדלה עליה את הגפן" (משנה סוכה פרק א משנה ד), אלא אף בלשון המקרא: "וַרְעוּ דְלִיּוֹתַי"¹⁴ (ירמיהו פרק יא, טז).

13. יתכן שישעיהו רומז לשם 'צדק' כשמה של ירושלים גם בפסוק: "הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ וּלְשִׁירָים לְמִשְׁפָּט יְשֻׁרוּ" (ישעיהו פרק לב, א), על אף שבפשוטות האות ל' של לצדק היא ל' המטרה. יש בה לשון נופל על לשון עם שמה של ירושלים, כשם שבפסוק הבא הוא אומר: "וְהָיָה אִישׁ כְּמַחְבֵּא רוּחַ וְסִתְרֵי יָרֵם כְּפִלְגֵי מִיָּם בְּצִיּוֹן" - שהוא לשון נופל על לשון עם צִיּוֹן - כמו שהעיר ר' עמוס חכם ז"ל ב'דעת מקרא' שם. כלומר: יערערו האויבים את ההדליות הסומכות את הענפים. יש המפרשים 'דליותיו' בפסוק זה, ואת הפסוק ביחזקאל פרק יז, כג "וְהָיָה לְאָרְזֵי אֲדִירֵי וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צִפּוֹר כֹּל כְּנָף בְּצֹל דְלִיּוֹתָיו תִּשְׁכַּנּוּ" שהענפים עצמם קרויים 'דליות'. לפי פירוש זה דלילה היא ענף הגפן עצמו, והאכזבה כיצד הפכה

אולם ברכתם לא התקיימה. ההדליה התבררה כלא בטוחה ובוגדנית. היא מסרה את סודו של בעלה שמשון לאויביו, וחרצה את תפיסתו ביד אויבי נפשו.

האם זו הדוגמא שעמדה בעיניו של ירמיהו כשקונן: "וְאֲנֹכִי נִטְעַתִּיךָ שָׂרֵךְ כָּלֵה זָרַע אָמַת וְאִיךָ נְהַפְכָתָ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נְכַרְיָה?" (ירמיהו פרק ב, כא). פירוש הפסוק הוא: נטעתי אותך משתיל של גפן פוריה, ואיך הפכת אצלי לענפים של גפן נוכריה, שיש להם עלים ומראה של גפן, אבל אינם נותנים פירות!

הרמזים בפסוק לסיפורו של שמשון הינם השם 'שָׂרֵךְ', המזכיר את נחל שורק, והלשון 'נְכַרְיָה' לגפן הבאושים, המעלה במחשבה את דלילה הנכריה - בת לעם זר. הביטוי 'סוּרֵי' הוא נדיר. יש המפרשים אותו ריח רע, כמו בארמית 'סריא', ומביאים לו כמה דוגמאות: 'סר סבאם' (הושע ד, יח); 'הכל סר' (תהלים יד, ג). ויש המפרשים שהוא מכוון לזמורות הרעות של הגפן שנוהגים להסיר אותם. בין אם התלונה היא על ריחה הרע של הגפן, ובין אם על ענפיה השוטים, ההתמקדות ב'סוּרֵי' לכאורה מקהה קצת את חדות הקיטוב בין השורק והנכריה. אלו באים לידי ביטוי חד דווקא בעניין הפירות. האם לא ראוי היה לקונן - כישעיהו בשעתו: "וַיִּקְוּ לְעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעֲשׂוּ בָאֲשִׁים" (ישעיהו ה, ב).

אולם הביטוי הזה מעלה בזיכרון בצורה חדה כמה ביטויים מסיפור שמשון ודלילה:

וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ סַרְנֵי פִלְשִׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לָהּ פָּתִי אוֹתוֹ וַיֹּאֲבֵהָ בָּהֶם כַּחוֹ גְדוֹל וּבְמָה נֹכַח לֹא וַאֲסַרְנָהּוּ לְעַנְתָּהּ וַאֲנַחְנוּ נִתֵּן לָהּ אִישׁ אֶלֶף וּמֵאָה כֶּסֶף; וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל שְׁמִשׁוֹן הַגִּידָה נָא לִי בְּמָה כָּחַדְתָּ גְדוֹל וּבְמָה תֹאסֵר לְעַנּוֹתֵךְ; וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ שְׁמִשׁוֹן אִם יֹאסֵרְנִי בְּשִׁבְעָה יְתָרִים לְחַיִּים אֲשֶׁר לֹא חָרְבוּ וְחִלִּיתִי וְהִיִּיתִי כְּאֶחָד הָאָדָם. (שופטים פרק טז, ה-ז).

וכך הצמד 'סר' שזור את הסיפור לאורכו שבע עשרה פעמים¹⁵ בשבעה עשר פסוקי הסיפור.

הסיפור המקדים את סיפור שמשון ודלילה בנחל שורק הוא הסיפור על הליכת שמשון לעזה: "וַיֵּלֶךְ שְׁמִשׁוֹן עִזְתָּה וַיִּרְא שָׁם אִשָּׁה זֹנָה" (שופטים טז, א). גם בירמיהו הפסוק המקדים את הפסוק הנ"ל הוא: "כִּי מַעֲוָלָם שִׁבְרָתִי עָלֶיךָ נִתְקַתִּי מוֹסְרֹתֶיךָ וַתֹּאמְרֵי לֹא אָעֻבֹר, כִּי עַל כָּל גְּבָעָה גְבָהָה וְתַחַת כָּל עֵץ רַעְנָן אֶת צִעָה זֹנָה" (ירמיהו ב, ט)¹⁶.

הזמורה של הגפן הזו - 'שוכבת חיקו' של שמשון - לסורי הגפן נכריה - לבת אמונם של הנכרים הפלשתים - מובנת עוד יותר.

15. בנוסף על ארבעה הנ"ל: וַתֹּאסֵרְהוּ בָהֶם; בְּמָה תֹאסֵר; אִסוּר יֹאסֵרוּנִי; וַתֹּאסֵרְהוּ בָהֶם; בְּמָה תֹאסֵר; אִם גְּלַחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כַחֲדֵי; לְסַרְנֵי פִלְשִׁתִּים; סַרְנֵי פִלְשִׁתִּים; וַיִּסָּר כַּחוֹ מַעֲלִיו; יִי סָר מַעֲלִיו; וַיֹּאסֵרוּהוּ בְּנִחְשָׁתֵימָם; בְּבֵית הָאֲסוּרִים ועוד פעמים רבות בסיפור הזבח בבית דגון בהמשך.

16. וכאן מקום איתי להעיר על השם 'שָׂרֵךְ' שהוראתו במקרא הינה גפן פוריה. הוא מופיע במשמעות זו גם בדבריו של יעקב אבינו בברכתו ליהודה: "אֲסָרִי לְגֶפֶן (עיריה) עִירוֹ וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֶתְנָן" (בראשית מו, יא).

12. יש שכר

וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בְּיָמֵי קְצִיר חֲטִים וַיִּמְצָא דוֹדָאִים בְּשָׂדֵה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל לָאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רַחֵל אֶל לָאָה תְּנִי נָא לִי מְדוּדָאֵי בְּנֵיךְ: וַתֹּאמֶר לָהּ הַמַּעַט קָחְתְּךָ אֶת אִישִׁי וְלָקַחְתְּ גַם אֶת דוֹדָאֵי בְּנֵי וַתֹּאמֶר רַחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דוֹדָאֵי בְּנֵיךְ: וַיָּבֵא יַעֲקֹב מִן הַשָּׂדֵה בְּעָרֵב וַחֲצֵא לָאָה לְקָרְאָתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׁכַר שְׂכָרְתִּיךָ בְּדוֹדָאֵי בְּנֵי וַיִּשְׁכַּב עִמָּה בַּלַּיְלָה הוּא: וַיִּשְׁמַע אֱ-לֹהִים אֶל לָאָה וַתֵּהָר וַתֵּלֵד לַיעֲקֹב בֶּן חַמְיָשׁ: וַתֹּאמֶר לָאָה נָתַן אֱ-לֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר נָתַתִּי שְׂפָחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשְׁשַׁכָּר: (בראשית ל, יא-יח)

רחל היא הדוגמא לבקשת בנים אינטנסיבית. בשל בקשת הבנים היא דורשת מיעקב "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי", ובגינה היא נזקקת לדודאי-לאה ולסגולתם להביא לפריון. ואולם פעולתה זו של רחל - בקשת הדודאים מאחותה, והנכונות לוותר עבורם על אישה - התבררו כלא יעילים ולא מוצדקים. שכרם לא היה בצידם. הם היו מכוונים להביא לה בנים בסגולתם, וסופם שהביאו בן לצרתה. לאה קוראת לילד שנולד לה מסיפור זה יששכר, במשנה הוראה: א. בדודאים היא שכרה את אישה. ב. ה' נתן דווקא לה את שכרה על עסקה זו בצורה מושלמת.

בתור הדוגמא לאם המבקשת בנים בכל דרך, משמשת רחל את ירמיהו:

כֹּה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְכִי תִמְרוּרִים רַחֵל מִכְּפָה עַל בְּנֵיהָ מֵאַנְהָ לְהַנְחֵם עַל בְּנֵיהָ כִּי אֵינָנוּ: כֹּה אָמַר ה' מִנְעֵי קוֹלְךָ מִכִּי וְעֵינֶיךָ מִדְּמָעָה כִּי יֵשׁ שָׁכַר לְפַעֲלֹתְךָ נָאִם ה' וְשָׁבוּ מֵאַרְץ אוֹיֵב: וַיֵּשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתְךָ נָאִם ה' וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם: (ירמיהו פרק לא, יד-יז)

היא מיאנה להינחם על בניה כי איננו, והיא עושה כל שביכולתה להשיבם. היא מבכה! בעוד לפעולותיה הנ"ל לא היה שכר בחיקה, מבטיח לה רבש"ע שלבכי התמרורים שלה לפניו יהיה שכר, בניה ישובו לגבולם¹⁷.

גם בדברי ישעיהו: "וַיִּטְעָהוּ שְׂרָק" (ישעיהו ה, ב), ובדברי ירמיהו האמורים. מדוע מכונה הגפן הפוריה בשם זה?

שכני ממושב תפרח - ר' חיים דגן הי"ו - שהוא חקלאי וותיק, ובעל ידע משמעותי באגרונומיה לימדני שישנו מין מובחר של גפן, שענביו כה מרובים בכל אשכול, עד שאינם נותנים מרחב גדילה זה לזה, ואם נותנים להם לגדול בצורה טבעית, הם גדלים בצורה מעוותת ולא יפה, מחוסר מרחב. הוא סיפר לי כי בימי קדם נהגו לסרוק במסרק את האשכולות של הגפן הזו בעודם פרחים לפני ההפריה, ובכך לדלל באופן מלאכותי את האשכול, כך שפרטיו יאפשרו זה לזה מרחב גדול אופטומלי. אמרתי לו שלדעתי זו היא הגפן הקרואה 'שְׂרָק', על שם הסריקה במסרק (סריקה במסרק כתובה במקרא בשי' שמאלית ככתוב: וּבָשׂוּ עֲבָדֵי פְּשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת (ישעיהו יט, ט) "שְׂרִיקוֹת - פשתים שסורקין אותן" -רש"י; "ססורקין אותן במסרק הטוב והיפה" - רד"ק).

17. יתכן שרמוז כאן דבר נוסף. לאה רואה בבן שנולד לה שכר על שנתנה שפחתה לאישה. חז"ל לימדו שההיעדרות של ה' דווקא לתפילת רחל, נשענת על הטענה של רחל שהיא הכניסה את צרתה - לאה - לביתה (בנותנה לה את הסימנים). אומרת רחל: למה אתה ה' מסרב לסלוח על כך שבניך הכניסו צרה

13. האמינו ותאמנו

ישעיהו מצטווה לצאת לקראת אחז, ולבשר לו שהתארגנותם של צבאות ישראל וארם במשותף להילחם בירושלים ולהבקיעה, ולהמליך בתוכה מלך אחר מטעמם נועדה לכישלון. אין לפחד ממלכות שאינן עתידות עוד לשרוד זמן רב. את נבואתו המרגיעה והמשמחת הוא מסיים באקורד שונה:

כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים לֹא תִקוּם וְלֹא תִהְיֶה: כִּי רֹאשׁ אָרֶם דִּמְשֶׁק וְרֹאשׁ דִּמְשֶׁק רִצְיִן
וּבְעוֹד שְׁשִׁים וְחֲמֵשׁ שָׁנָה יַחַת אֶפְרַיִם מֵעַם: וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שְׁמֵרוֹן וְרֹאשׁ שְׁמֵרוֹן בֶּן
רְמִלְיָהוּ אִם לֹא תֵאֱמִינוּ כִּי לֹא תֵאֱמִנוּ: (ישעיהו פרק ז, ט-ז)

כנראה מזהה ישעיהו בפניו של אחז חוסר אמון לנבואתו - שמוסברת אחר-כך בסירובו לשאול אות, והוא מלמד אותו ואותנו שהאמונה בדברי הנבואה הינה גורם מחיש ומשמעותי בקיומה, והיעדר האמונה עלול לגרום שהנבואה לא תתגשם, או תתגשם בדרך נעימה פחות.

בהמשך מצטווה ישעיהו לקחת גליון גדול, ולכתוב עליו בחרט אנוש את בשורתו לאחז:

"וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי: קַח לְךָ גְלִיּוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחָרֵט אָנוּשׁ "לְמַהֵר שָׁלַל חֵשׁ בְּזוֹ"
(ישעיהו ח, א).

פשר הכתב החרוט על הגליון מוסבר בהמשך בדברי ישעיהו. בנו של ישעיהו, שגם הוא נקרא בשם זה, לא יגיע לגיל בו ידע מאוס ברע ובחור בטוב, וכבר יקחו האשורים את שלל דמשק בירת ארם ואת שלל שומרון בירת ישראל ויגלו אותן. אין להתיירא משתי ממלכות שאינן עתידות להאריך ימים. על הגליון מחתים ישעיהו שני עדים, ובזה הוא מבקש לחזק את הבטחון של אחז ויהודה בכך שאין לפחד מההתארגנות של ארם וישראל.

ברור כי מול עיניו של ישעיהו ריחף סיפורו של יהושפט (דהיי"ב כ), שבאו עליו המון רב למלחמה: עמון ומואב ויושבי הר שעיר. השמועה הגיעה ליהושפט כשצבא האויבים כבר חנה בעין גדי. הוא קיבץ את כל יהודה אל ביהמ"ק ונשא תפילה נרגשת לישועה. ככלות הייתה רוח ה' על אחד הלויים - יַחְזִיאֵל בֶּן זְכַרְיָהוּ - והוא

לבינתך - עבודה זרה, הלא אני הכנסתי צרתי לביתי. ה' עונה: יש שחר לפעולתך - רחל - שהכנסת צרתך לביתך, כשם שיש שחר לפעולת לאה שנתנה שפחתה לאישה (צילצול המילים הללו: יש שחר = יששכר' הוא מקור המדרש). וכתב רש"י: רחל מבכה על בניה - מדרש אגדה אמר שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקדוש ברוך הוא על שהעמיד מנשה דמות בהיכל ולא נתפייס, נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי בשר ודם, הוי אומר רחמיך מרובים, והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי, שכל עבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי, כשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי, ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימנים, אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם. אמר לה יפה לימדת סנגוריא, יש שחר לפעולתך ולצדקתך שמסרת סימנך לאחותך:

מבטיח ליהודה נצחון בלי מלחמה. אתם רק תצאו לקראת האויבים וה' ילחם לכם. יהושפט משתחוה מיד והלוויים פוצחים בנגינת שירי הלל.

למחרת כשיוצאים צבאותיו של יהושפט לקראת המלחמה ועוברים בסך לפני יהושפט, מזהיר אותם המלך להאמין בדברי הנבואה, ולא לתת "לספקן הקטן" להיכנס ללב:

"וּבְצִאָתָם עָמַד יְהוֹשָׁפָט וַיֹּאמֶר: שְׁמַעוּנִי יְהוּדָה וַיִּשְׁבִּי יְרוּשָׁלַם הָאֲמִינוּ בַּה' אֵלֶיךָ וְהָיִיתֶם וְהָאֲמִינוּ בְּנְבִיאָיו וְהִצִּילְחִנוּ! (דברי הימים ב, כ, ט).

יהושפט לא מסתפק בכך, ועל מנת לבטא את אמונתו ללא סייג בדברי הנבואה, הוא מעמיד לפני חיל החלוץ את המשוררים להדרת קודש, השרים שירי הלל על הישועה שטרם הייתה.

הכתוב מדגיש שם שאמונת האומן הזו בדברי הנבואה, היא שהחישה את התגשמותה: "וּבְעֵת הַחֲלוֹ בְרָנָה וַתְּהִלָּה נָתַן ה' מְאָרְבִּים עַל בְּנֵי עֲמֹן מוֹאָב וְהָרַ שְׁעִיר הַבָּאִים לַיהוּדָה וַיִּנְגְּפוּ" (שם כב). כלומר אמונתו של יהושפט, שבוטאה בהעמדת המשוררים בראש הלוחמים החישה את הישועה.

דבריו של ישעיהו מכוונים - ללא ספק - לסיפור זה. הוא אומר לאחז לאידך גיסא, שחוסר אמונה בנבואה הטובה תגרום לעיכוב בהתגשמותה, ואולי להתגשמותה בדרך פחות טובה. ברור כי מליצתו של ישעיהו: **אם לא תאמינו כי לא תאמנו** הינה הצד השני של המשוואה שהובעה בדברי יהושפט: **האמינו בה' אֵלֶיךָ ותאמנו**.

אך האם לסיפורו של יהושפט יש רמז בנבואת-ישעיהו גם בתחום **השמות**? כאמור, שמו של הנביא הלוי חוזה הישועה בימי יהושפט הינו "**יחזיאל בן זכריהו**". יתכן שאין צורך לרמוז לשמו באופן מיוחד, מפני הקשר הברור בין שמות הגיבורים בשני הסיפורים. שמו האישי של הנביא - **יחזיאל** - מתקשר עם השם **אחז**. ושם אביו של הנביא הוא גם שמו של חותנו של אחז; אשתו של אחז היא **אָבִי בַת זְכַרְיָה** (מ"ב יח, ב) או **בַת זְכַרְיָהוּ** (דהי"ב כט, א).

אבל הקשר בדרך של **השמות** מגיע גם הוא בנבואה זו: שני **שמות העצם** החרוטים על הגליון: "**לְמַהָר שָׁלַל חָשׁ בְּזוֹ**" מזכירים שני **פעלים** מפסוק בהמשך הסיפור על יהושפט:

"וַיָּבֵא יְהוֹשָׁפָט וַעֲמֹ לְבֹז אֶת שְׁלָלָם וַיִּמְצְאוּ בָהֶם לָרֶב וּרְכוּשׁ וּפְגָרִים וּכְלֵי חַמְדוֹת וַיִּנְצְלוּ לָהֶם לְאִין מִשָּׂא וַיְהִיו יָמִים שְׁלוֹשָׁה בְּזֵזִים אֶת הַשְּׁלָל כִּי רַב הוּא" (דהי"ב כ, כה).

ואולם ישעיהו כאמור מחזק את הוודאות בהתגשמותה של הנבואה הכתובה על הגליון, בכך שהוא מחתים על הגליון שני עדים נאמנים: וְאֶעֱדָה לִי עֲדִים נְאֻמָּנִים אֶת אוֹרְיָה הַכֹּהֵן וְאֶת זְכַרְיָהוּ בֶן יְבֻרְכָיָהוּ (שם ב). שם העד השני ושם אביו רומזים במישרין לסיפור יהושפט. שם אביו של הנביא הלוי נרמז בשמו של העד עצמו

החתום על הגליון: זְכַרְיָהוּ, ושם אביו - יְבִרְכָהוּ - רומז לעמק בו נקהלו יהושפט ועמו אחרי הישועה: "וּבַיּוֹם הָרַבְעִי נִקְהְלוּ לְעֵמֶק בְּרָכָה כִּי שָׁם בִּרְכוּ אֶת ה' עַל כֵּן קָרְאוּ אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק בְּרָכָה עַד הַיּוֹם: (דהי"ב שם, כו).

14. אִישׁ מְדוֹן

בימי ירמיהו פקדה את ארץ יהודה בצורת נוראה (המתוארת בפרק יד). ירמיהו משתתף עם כל העם בתפילה נרגשת לבוא הגשמים, ואולם ה' אינו נענה לתפילה, והוא שם בפיו של ירמיהו דברי נבואה קשים על אסונות גדולים יותר שעתידים לנחות על ממלכת יהודה: חרב האויבים המשכלת. ירמיהו מנסה להליץ טוב על יהודה, וטעון שנביאי השקר אשמים, אך ה' לא שומע אל תחנוניו.

כשמביא ירמיהו את תגובת ה' הקשה באוזני העם, הם מגיבים באלימות מילולית, וירמיהו מתקשה להכיל את דבריהם. הוא מצטער על שיצא ממעי אימו ואומר:

אֹי לִי אָמִי כִּי יִלְדַתְנִי, אִישׁ רִיב וְאִישׁ מְדוֹן לְכָל הָאָרֶץ, לֹא נְשִׁיתִי וְלֹא נָשׂוּ בִי כָּל־הַמְּקַלְלִינִי (ירמיהו פרק טו, י):

הביטוי 'איש מדון' מעלה בזכרון אחד מילידי הרפה שנקרא בשם זה בספר שמואל¹⁸:

וְהָיָה עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי אִישׁ מְדוֹן (מדין כתיב) וְאֶצְבַּעַת יָדָיו וְאֶצְבַּעַת רַגְלָיו שָׁשׁ וְנִשְׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מֵסָפָר וְגַם הוּא יָלַד לְהֶרְפָּה: וַיַּחְרַף אֶת יִשְׂרָאֵל וַיַּפְּהוּ יְהוֹנָתָן בֶּן שִׁמְעָה אֲחֵי דָוִד: (ש"ב כ"א, כ-כא).

הכוונה של ירמיהו להעלות בזכרון פרשייה זו מספר שמואל¹⁹, מתחדדת מול דרך ביטוי חילופית שהייתה מזומנת לו להביע את אותו רעיון. היה יכול ירמיהו להתאונן: אֹי לִי אָמִי כִּי יִלְדַתְנִי, אִישׁ רִיב וּמְדוֹן לְכָל הָאָרֶץ, לֹא נְשִׁיתִי וְלֹא נָשׂוּ בִי כָּל־הַמְּקַלְלִינִי. את הצרוף "ריב ומדון" מצאנו בדברי חבקוק: "לָמָּה תִרְאֲנִי אָוֶן וְעָמַל תִּבְטֵי וְשָׂדִ וְחָמֶס לְנַגְדֵי וַיְהִי רִיב וּמְדוֹן יִשְׂאָ" (חבקוק א, ג).

מה הכוונה הטמונה כאן? בספר דברי הימים נקרא איש המדון בשם אִישׁ מְדָה (דהי"א כ, ו), וגם בשמואל הכתיב הוא 'איש מדין'. שני השמות הללו מכוונים כנראה לשם שנתנו לו הוריו. הם ביקשו לפארו על מידותיו הגדולות - מידות ידיו ורגליו שאינן תואמות למידות שאר בני האדם - וקראו לו בשם זה. הוריו ראו בזה אפוא שבח. כשם שהמרגלים במדבר כשרצו להפריז בסכנה הנשקפת מהעם היושב

18. על הביטוי הדומה לשם בן הרפה משמואל העמידני בני יהונתן חיים נ"י.

19. יתכן וההקשר לשמואל - הספר, רמז גם בזה שבאותו עניין הוזכר בירמיהו שמואל - האיש. בתוך דברי ה' לירמיהו על כך שאין הוא מוכן להענות לתפילתו, מזכיר ה' את שמואל: "וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אִם יַעֲמַד מִשָּׁה וּשְׁמוּאֵל לְפָנַי אִין נִפְשִׁי אֶל הָעָם הַזֶּה (ירמיהו טו, א).

לְכֶלֶם בְּשֵׁם יְקָרָא: מליצות נבואיות הרומזות לשמות ידועים במקרא • 135

בארץ כנען בגודלם המאיים הם אמרו "וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מְדוֹת" (במדבר יג, לב). ואולם הקרי בשמואל - "אִישׁ מְדוֹן" - רומז כמובן לשלילה. האיש הינו איש ריב ביחס לעם ישראל - וַיִּחַרְף אֶת יִשְׂרָאֵל - ושמו המקורי מעוות לגנאי בשל כך.

ירמיהו מתפלא מדוע גם שמו שלו עוות לגנאי בידי אחיו היהודים ולמרות 'לא נְשִׁיתִי וְלֹא נָשׂוּ בִי' - לא ביקשתי לגבות מאיש את חובו, ולא בא אדם לגבות את חובו ממני - שעניינים כאלו עלולים להתפתח למריבה ולמדון (כשאינן ביד הלווה לשלם את אשר לוה), ובכל זאת: 'פְּלֵה מִקְלָלִי'. את שמו של אִישׁ מְדוֹן עיוותו לגנאי על העזתו לחרף את ישראל, אך מדוע שונה שמי שלי למרות שלא עשיתי לאדם רעה? מדוע כולם מקללים אותי?...

15. מתניה-צדקיהו בספר יחזקאל

ידוע הדבר שיחזקאל שגלה בגלות יהויכין - אחת עשרה שנה לפני החורבן - אינו נוקב בשמו של המלך שהחליף את יהויכין - צדקיהו, ואינו מכנהו בשם מלך. אין זה אומר שהוא אינו מתנבא עליו. בספר יחזקאל ישנן שלוש נבואות שעוסקות בגורלו של צדקיהו הנשיא, ובגלותו העתידה לבבל: בפרק יב פסוקים יד-יד, פרק יז פסוקים יב-כא, ובפרק כא פסוקים ל-לב. הנמען בנבואות אלה הינו צדקיהו בלי כל ספק. יחזקאל מותח עליו ביקורת נוקבת על כך שהפך את הברית שכרת עם נבוכדנאצר (הנבואה בפרק יז), ובנבואות האחרות ביקורת כללית נוקבת עד כדי קריאתו בשם רשע: "וְאַתָּה חָלַלְתָּ שֵׁם יְהוָה אֲשֶׁר בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עוֹן קָצָו" (יחזקאל כא, ל). הוא צופה את בואו לבבל בלי יכולת לראות אותה - בעלטה:

"וְהַנְּשִׂיאִים אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם אֵל כְּתָף יֵשָׂא בְּעֵלְטָה וַיֵּצֵא בְּקִיר יַחְתְּרוּ לְהוֹצִיא בּוֹ פָּנָיו יְכֻסָּה יַעַן אֲשֶׁר לֹא יִרְאֶה לַעֲיֵן הוּא אֶת הָאָרֶץ" (יחזקאל יב, יב).

כך אכן קרה על ידי כך שנבוכדנאצר עיוור את עיניו בריבלה בארץ חמת טרם בואו (ירמיהו נב יא).

כמובן, השמטת שמו של צדקיהו ושלילת התואר מלך ממנו היא מכוונת. אך האומנם לא נרמז שמו של צדקיהו בנבואות אלו?

כזכור שמו המקורי של צדקיהו - שנתן לו אביו המלך הצדיק יאשיהו - היה מתניה. כאשר המליך אותו נבוכדנאצר תחת אחיינו יהויכין, הוא הסב את שמו לצדקיהו: "וַיִּמְלֶךְ מֶלֶךְ בְּבָל אֶת מַתְנִיָּה דָדוֹ תַּחְתָּיו וַיִּסַּב אֶת שְׁמוֹ צְדָקְיָהוּ" (מ"ב כד, יז). משמעות השם מתניה הינה מתן ה'. בקריאת שמו צדקיהו התכוון נבוכדנאצר: "א"ל: י-ה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בִּי" (הוריות דף יא עמוד ב). רוצה לומר ה' ישפוט אותך, והשם דומה במשמעו ליהושפט.

בשתים מהנבואות הנזכרות נכנסים השורשים; 'נתן' ו'שפט' במליצת הנבואה בדרך שאומרת דרשוני. בביקורת על צדקיהו על שמרד במלך בבל ושלה מלאכים אל פרעה מלך מצרים לסייע לו במרידה, מתבטא יחזקאל: ובָּזָה אֶלֶּה לְהַפֵּר בְּרִית וְהִנֵּה נָתַן יָדוֹ וְכָל אֶלֶּה עָשָׂה לֹא יִמְלֹט" (יחזקאל יז, יח). נראה כי המליצה לא הייתה נפגעת לו היו המילים "וְהִנֵּה נָתַן יָדוֹ" מושמטות. בהמשך: "וּפְרַשְׁתִּי עָלָיו רִשְׁתִּי וְנִתְפַּשׂ בְּמַצּוֹדָתִי וְהִבִּיאוּתִיהוּ בְכָלֶּה וְנִשְׁפָּטְתִּי אֹתוֹ שָׁם מֵעַלּוֹ אֲשֶׁר מֵעַל בֵּי" (שם ט). הכתוב מדגיש שהמשפט אשר ישפטהו נבוכדנאצר הוא לאמיתו של דבר משפט ה' - צדק י-ה. גם בנבואה הקשה בפרק כא, בולטות המילים הרצופות הרומזות לשמו של צדקיהו בתוך הנבואה: "עֲנֵה עֲנֵה עֲנֵה אֲשִׁמְנָה גַם זֹאת לֹא הָיָה עַד בֹּא אֲשֶׁר לֹא הַמְשַׁפֵּט וְנִתְתִּיו" (יחזקאל כא, לב).

16. יְהוֹנָתָן בֶּן גֵּרְשָׁם

על שמו של הלוי שהיה לכהן בסיפור פסל מיכה אנו שומעים רק בסוף הסיפור. הידיעה המדהימה שהכהן לעבודה זרה הינו לא אחר מאשר נכדו של משה רבינו נמסרת לנו רק באחרית הסיפור. וגם כשזה נמסר זה עטוף בערפול:

וַיִּקְיֵמוּ לָהֶם בְּנֵי דָן אֶת הַפֶּסֶל וַיהוֹנָתָן בֶּן גֵּרְשָׁם בֶּן מְנַשֶּׁה [האות נוי"ן תלויה] הוא
וּבָנָיו הָיוּ כֹהֲנִים לְשֹׁבֵט הַדָּנִי עַד יוֹם גְּלוֹת הָאָרֶץ: (שופטים יח, ל).

רק תלייתה של הנ' מעל המילה שנמסרת במסורה בכתיבת המילה מְנַשֶּׁה רומזת לכך, שלא מדובר כאן באמת על מנשה, אלא על משה.

ואולם כבר הצביעו חז"ל על רמזים רבים השזורים בפרשה, המכוונים לקשר המשפחתי של הלוי-הכהן למשה רבינו. חמשת בני דן המתארחים באכסנייתו של מיכה, ומכירים את קול הלוי תמהים: "הֲמָה עִם בֵּית מִיכָה, וְהֲמָה הַפִּירוּ אֶת קוֹל הַנְּעַר הַלְוִי, וַיִּסְרוּ שָׁם וַיֹּאמְרוּ לוֹ: מִי הִבִּיאָךָ הַלָּם? וּמָה אָתָּה עֹשֶׂה בָּזָה? וּמָה לָּךְ פֶּה? (שם ג). ולימדונו חכמים שאין אלו שאלות תמימות אלא תמיהות על רקע הייחוס של הלוי:

אמרו לו: לאו מנשה קא אתית דכתיב ביה: "אַל תִּקְרַב הַלָּם"? לאו מנשה קא
אתית דכתיב ביה: "מָה זֶה בִּידָךְ"? לאו מנשה קא אתית דכתיב ביה: "וְאָתָּה פֶה
עֹמֵד עֹמְדִי"? אתה תיעשה כהן לעבודה זרה?! (בבא בתרא דף קי עמוד א)

ייתכן כי רמז מוקדם נוסף טמון בפסוק הראשון המספר על הנער הלוי: "וַיְהִי נֶעַר מִבֵּית לָחֶם וַיְהוּדָה מִמְּשֻׁפַּחַת יְהוּדָה וְהוּא לְוִי וְהוּא לְוִי וְהוּא גֵר שָׁם". בפשטות תפקידן של המילים המודגשות הינו להבהיר שאין הוא מבעלי הנחלות בבית לחם, אין הוא משבט יהודה. בבית לחם הוא רק גר זמנית. ואולם הצירוף "וְהוּא גֵר-שָׁם" על בנו של גרשם, מהדהד כרמז לייחוסו.

לְכֶלֶם בְּשֵׁם יְקָרָא: מליצות נבואיות הרומזות לשמות ידועים במקרא • 137

הרמז הזה מעורר מחשבה על השם גְּרָשֶׁם עצמו. בתורה הטעם שנותן משה לשם הינו: "כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה". אבל אולי בהמשך הדורות נדרש השם הזה - וכן שם אחת משלוש משפחות לוי 'גְּרָשׁוֹן' - במדרש-שם נוסף, שהלוי הינו 'גר' בכל מקום בו הוא נמצא, מפני שאין לו נחלה. כך אנו קוראים בפרשת שופטים: "וְכִי יָבֵא הַלְוִי מֵאֶחָד שְׂעָרֶיהָ מִכָּל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הוּא גֵר שָׁם" (דברים יח,ו).

הצהרת כורש המבשרת על סיום גלות בבל, וקוראת לבני יהודה הנמצאים שם לעלות ולבנות את בית ה' בירושלים, כוללת גם פניה לאלה הבוחרים להישאר במקומם בגולה:

"וְכָל הַנְּשָׂאָר מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גֵר שָׁם, יִנְשְׂאוּהוּ וְאֲנִשִּׁי מִקְמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבְכֹכֹשׁ וּבְבִהֶמָּה עִם הַנְּדָבָה לְבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם" (עזרא א, ד).

'הַנְּשָׂאָר' - למרבה הפלא - הוא הכינוי לעולים לירושלים, וְאֲנִשִּׁי-מִקְמוֹ' - הם הבוחרים להיוותר במקומם בבבל. את הנותרים בבבל מצוה כורש לחזק את העולים במתנות רבות - בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבְכֹכֹשׁ וּבְבִהֶמָּה - לבד ממתנותיהם לבית ה'.

ציוויו של כורש על הנותרים בבבל לתמוך באחיהם העולים, מבטא את יחסו המיוחד לעולים, ואת ההיררכיה שהוא רואה בין שתי הקבוצות: העולים והנותרים. הנוהג בישראל הינו שהציבור תומך בכהנים ובלוויים, כדי שאלו יוכלו להילוות אל ה' ולשרתו. העולים נדמים בעיניו של כורש ללוויים, ועל הציבור הנותר בבבל לחזקם כלוויים. הביטוי "גֵּר שָׁם" המופיע גם כאן ביחס לכל אחד מן העולים, מבטא את היחס הזה, הנדרש - לדעת כורש - לעולים. כשם שהציבור מצווה לפרנס את הלוויים ולתת להם מתנות-לוויה כדי לאפשר להם להילוות לה' ולשרתו, כן מצווים הנשארים בבבל להתייחס לעולים כאל לויים, ולתמוך בהם כדי שילוו על ה' וישרתוהו בעצם עלייתם לירושלים.

